

Het Gemeentebad voor militair en burger

door Joop Kroon

Ruim 150 jaar geleden deden de zwembaden op bescheiden schaal hun intrede in de steden. Vaak waren het garnizoenssteden die de primeur hadden. Deze plaatsen waren verplicht allerlei militaire voorzieningen, zoals kazernes en stallen, ter beschikking te stellen. Daaronder vielen na de Franse tijd ook gymnastiekzalen en omstreeks 1840 eveneens, zoals toentertijd genoemd, bad- en zwemgelegenheden. Ook Kampen kreeg ermee te maken toen de stad in 1850 een nieuw garnizoen kreeg. Het lag voor de hand die gelegenheden ook voor de inwoners open te stellen, hoewel het baden en zwemmen onder burgers nog nauwelijks in zwang was. Het onderstaand artikel beschrijft hoe het eerste gemeentelijke zwembad er kwam en hoe in de loop der tijd het militaire gebruik op de achtergrond raakte en de burgerij in de gemeentebaden steeds meer de overhand kreeg.

Toch weer een garnizoen én een zwembad

Nadat Kampen het vanaf 1840 zonder een garnizoen had moeten stellen, hadden in 1850 de niet-aflatende pogingen van het stadsbestuur de voor-malige kazernegebouwen weer een militaire bestemming te geven resultaat. De minister van Oorlog laat weten dat hij van plan is in Kampen een nog op te richten opleidingseenheid te vestigen. Het stadsbestuur en de gemeenteraad aarzelen geen moment en zeggen alle medewerking toe. Het gaat om de concentratie van de zogeheten bataljonsscholen van de negen infanterieregimenten (een regiment telt vier bataljons), waar de korporaals en sergeanten voor de bataljons werden opgeleid. Deze nieuwe opleiding krijgt de toepasselijke naam Instructie-Bataljon. Nog in december 1850 arriveert luitenant-kolonel J.J. van Mulken in de stad. Hij is belast met de oprichting van het nieuwe onderdeel en zal ook de eerste commandant zijn. Van Mulken gaat onmiddellijk aan de slag, want binnen enkele maanden moet de opleiding beginnen. Bij het inventariseren van de beschikbare faciliteiten bemerkt hij dat aan vrijwel alle vereisten wordt voldaan maar een bad- en zwemgelegenheden ontbreekt. In de ogen van Van Mulken was

dat voor een garnizoensstad een belangrijke tekortkoming. Binnen het leger was namelijk al enige jaren het nut van een bad- en zwemgelegenheid doorgedrongen, waarbij het baden voorop stond. Dit laatste had te maken met het in die tijd groeiend besef dat goede hygiëne belangrijk was om besmettelijke ziekten te voorkomen.

De *Kamper Courant* bericht al op 25 januari 1851 dat er aan het Noorddiep *'[...]eene zwemschool ten behoeve van het Instructie-Bataljon op stadskosten zal worden daargesteld, alwaar aan ouders en voogden de gelegenheid zal worden gegeven om hunne kinderen of pupillen zwemonderwijs te doen genieten.'* Maar dat bericht was wel wat voorbarig, vooral het financiële aandeel van de gemeente had nogal wat voeten in de aarde. Op 28 maart 1851 schrijft Van Mulken aan het gemeentebestuur dat hij aan de minister van Oorlog heeft bericht *'[...] om de gymnastiekzaal alsmede de opterigten zweminrichting, ook ten dienste aantewenden van jongelingen, uit den fatsoenlijken burgerstand alhier woonachtig.'* Van Mulken schrijft die brief omdat hij tot zijn genoegen had gemerkt dat de stad tot dan zeer ruimhartig was geweest om aan zijn huisvestingswensen tegemoet te komen, maar een zweminrichting uitsluitend voor militairen ging de stad te ver. Het voorstel van militaire zijde om ook burgers toe te laten brengt het college van burgemeester en wethouders op andere gedachten. Burgemeester jonkheer mr. H.A. Wttewaall van Stoetwegen (ambtsperiode 1843-1866) licht Van Mulken in, die op zijn beurt het departement informeert. Als de minister met zijn voorstel zal instemmen, zo hoopt Van Mulken, is er meer kans dat er een zwemgelegenheid komt.

In de zomer van 1851 vraagt Van Mulken aan het stadsbestuur om voor het Instructie-Bataljon een zweminrichting te laten bouwen. Maar het college van burgemeester en wethouders stelt zich formeel op en laat weten dat het van mening is dat dit niet een gemeentelijke taak is. In werkelijkheid willen ze graag en is deze reactie een eerste stap in de onderhandelingen om voor niets of weinig geld een zwembad aan te leggen. De minister van Oorlog laat echter weten dat een zwembad ook ten goede kan komen aan de burgerij en dat de stad om die reden alles moet betalen. Als het college de zaak in de gemeenteraad brengt, stelt deze voor om de kosten te delen. In juli 1851 krijgt de commandant bericht van het college dat de stad wil meewerken aan het realiseren van een zwemschool aan het Noorddiep mits het Rijk de helft van de kosten betaalt. In november 1851 komt er bericht dat de minister instemt met het voorstel. Zowel de stad als het departement van Oorlog stellen f 1200,- ter beschikking. Om praktische redenen stelt het college voor dat de stad het grondwerk betaalt en het departement de loods

met kleedhokjes en loopbrug voor zijn rekening zal nemen. De bataljonscommandant belooft een regeling te treffen om ook de ingezetenen van de stad in de gelegenheid te stellen om van het bad gebruik te maken. Op 4 december stelt de commandant de volgende regeling voor. In de morgenuren kunnen naast militairen ook *'fatsoenlijke jongelieden'* tegen betaling worden toegelaten, de rest van de dag is het bad beschikbaar voor de ingezetenen en vanaf zes uur 's avonds is het zwembad uitsluitend beschikbaar voor het garnizoen. Het was vanzelfsprekend dat met ingezetenen uitsluitend mannelijke inwoners werden bedoeld. In die tijd was het ondenkbaar dat vrouwen en meisjes zouden worden toegelaten.

Op 5 februari 1852 bericht het college de commandant dat de aanbesteding voor het gemeentelijk aandeel van het zwembad op 17 februari zal plaatsvinden en dat de gemeenteraad heeft ingestemd met de door hem voorgestelde regeling van gemeenschappelijk gebruik van het zwembad. Interessant is dat de raad gelijktijdig heeft ingestemd met de bouw voor stadsrekening van een bergplaats voor buskruit binnen de omheining van het zwembad. Dit kruit werd in die tijd opgeslagen in de Hagenpoort, maar vele omwonenden hadden daartegen bij het stadsbestuur bezwaren ingediend. Voor het zwembad kiest men een locatie aan het begin van het Noorddiep. Het zal nog tot medio maart 1852 duren voor de 'zwemloods met loopbrug' kan worden aanbesteed, aldus een brief van de eerst aanwezige ingenieur kapitein H.J. van Duijnen uit Amersfoort. Het onderhoud van de loods en de brug komt, naar de mening van de kapitein, voor rekening van de stad. Maar daarmee is het college het niet eens omdat uitsluitend militairen van de loods gebruik mogen maken. Verder moet de gemeente na het zwemseizoen, dat liep van begin juni tot eind september, de loods afbreken en opslaan en het volgend jaar weer opbouwen. Men zal het aan de raad voorleggen, deze wijst een maand later de voorstellen af. Waarschijnlijk is er toen een permanente loods gebouwd. Of in 1852 al in het Noorddiep is gezwommen is onduidelijk, waarschijnlijk wel onofficieel.

Burgers worden ook actief

De behoefte aan een zwembad was in die tijd ook opgekomen bij een deel van de burgerbevolking. Een klein groepje waaghalzen zwom wel in de IJssel, iets ten noorden van de oude kalkoven (nu omgeving van de Steenovensdijk), waar ook een wandelpad langs de IJssel voerde. Het woord zwemmen kan beter worden vervangen door poedelen. Dit vertier leverde nogal wat ergernis op bij *'Wandelaren en inzonderheid der Vrouwelijke Kunne'*

aldus stadsarchitect Nicolaas Plomp, die al voor de komst van Van Mulken opdracht had gekregen om een plek voor een zweminrichting te zoeken. Naast het plan voor het Noorddiep stelt Plomp in juli 1852 voor om tussen het veerhoofd van Brunnepe en de scheepswerf van Van Goor (nu links van de uitmonding van de Nieuwe Buitenhaven) een zwemgelegenheid te creëren. In de raadsvergadering van 7 juli 1852 staat de bouw van een zwembad op de agenda. Burgemeester Wttewaall van Stoetwegen licht het voorstel toe en zegt onder meer: *'[...] de gegrondheid dier klagten geheel beamende, doch aan den anderen kant evenzeer overtuigd, dat deze soort van reiniging van het lichaam, vooral bij de mindere klasse, hoog noodzakelijk is [...].'* Plomp zal de afloop niet meer meemaken, hij overlijdt op 11 augustus van dat jaar. Over het plan wordt niets meer vernomen. Alle aandacht is naar het Noorddiep uitgegaan, want dat plan is voor de gemeente veel voordeliger.

Zeker is dat in 1853 ook door burgers op Seveningen werd gezwommen, maar het duurt nog tot de zomer van 1855 eer zij gebruik kunnen maken van de zwemloods om zich om te kleden. De commandant laat de stad merken dat dit niet vanzelfsprekend is. De loods is namelijk rijkseigendom en dus moet daarvoor een regeling worden getroffen. In goed overleg met de bataljonscommandant wordt de zaak geregeld. Omdat er door burgers ruimschoots van de zwemgelegenheid gebruik wordt gemaakt, is het wenselijk dat er toezicht komt. In 1856 wordt de stadsarbeider Jan Bakker, *'een in de zwemkunst zeer ervaren persoon,'* aangewezen om gedurende de maanden juni, juli en augustus dagelijks en ook op zondagen van 's morgens zes uur tot 's avonds zeven uur bij de loods aanwezig te zijn en verder *'[...] met last om ten gerieve dier ingezetenen welke bij het baden gebruik wenschen te maken van een der daar zijnde localen tot ontkleeden en deswege aan hem hun verlangten te kennen zullen geven, zoodanig locaal kosteloos te ontsluiten.'*

Zwemonderricht op de voorgrond

Drie maanden per jaar baden in het Noorddiep is toch niet de oplossing om de hygiëne in de kazerne op een hoger peil te brengen. Hierbij moet niet uit het oog worden verloren dat de militairen in hun dikke en zware uniformen van de kazerne aan de Oudestraat via de IJsselbrug (nu Stadsbrug) en het pontveer in het Ganzendiep naar Seveningen moesten marcheren. De bataljonscommandant komt in actie en vraagt aan het gemeentebestuur om uitbreiding van de kazerne met een badhuis. Het verzoek, gedaateerd 30 juli 1859, behelst *'[...] en dat in of bij de kazerne eene voldoende inrigting moge worden daargesteld, om de Jongelingen en verdere militairen van het*

Bataillon in de gelegenheid te stellen, hunne lichamen ook in de maanden waarin van het rivierbad geen gebruik kan worden gemaakt, behoorlijk te kunnen reinigen [...]. Hoe was dan het dagelijks wasritueel? Voor het wassen van handen en gezicht moesten de ongeveer zeshonderd militairen met een ‘waschblikje’ water halen uit een pomp die in de buitenlucht stond, waarna men zich op de ‘chambre’ kon wassen. De rest van het lichaam kwam in de zomermaanden aan de beurt. Het was dan ook niet vreemd dat er veel huidziekten onder militairen ontstonden. De brief van de commandant was een gevolg van een algemeen schrijven van de *Inspecteur van de Geneeskundige dienst der Landmagt* van 3 juni 1859. Deze autoriteit dringt er bij de commandanten op aan dat zij *‘[...] zoodanige maatregelen treffen, als waardoor de Onderofficieren en verdere militairen de gelegenheid zullen erlangen, ook buiten het badsaizoen, van tijd tot tijd het ligchaam, en minstens om de Acht dagen, bijvoorbeeld des Zaterdags de onderste Ledematen te kunnen reinigen.’* Het grootste deel van het jaar werd het lichaam dus niet gewassen, wat in die tijd bij burgers ook niet ongewoon was. Het valt op dat er nu van stadswege geen problemen zijn. Op 23 augustus besluit de gemeenteraad om het huis van Hendrik Jan Tiel, Buiten Nieuwstraat wijk 4, nummer 221 (nu nummer 83) voor f 3000,- aan te kopen en voor f 5000,- te verbouwen. Het pand grenst aan de kazerne en is groot genoeg om er ook de wapenkamers in onder te brengen. Het is de bedoeling dat in het badlokaal dertig badhokjes worden aangebracht en een warmwatervoorziening. Bij de berekening van de capaciteit was men uitgegaan van twintig minuten per man per bad. Als alles volgens plan verloopt, hoopt men eind februari 1860 de badinrichting in gebruik te nemen. Maar, zoals zo vaak, duurt het langer. Pas in maart 1861 kan het *‘Wapenmagazijn en Reinigingslokaal’* in gebruik worden genomen. Het badlokaal bestaat uit achtentwintig badhokjes met rood geverfde ijzeren wasbakken en houten vlonders. Er bevinden zich in de badruimte vier grote ketels op een fornuis met twee ovens voor warm water, dat de baders met rood geverfde ijzeren emmertjes kunnen ophalen. Dankzij twee wellen onder het gebouw kan makkelijk aan koud water worden gekomen. Het zal tot 1880 duren eer de kazerne wordt aangesloten op het gemeentelijk waterleidingnet.

In december 1869 krijgt de gemeente bericht dat het ministerie van Oorlog het voornemen heeft de zwemloods bij het zwembad op Seveningen over te dragen aan de gemeente. Het ministerie vindt de onderhoudskosten te hoog, maar de gemeente wil om dezelfde reden de loods niet overnemen. Het zwembad is immers in de eerste plaats voor de militairen bestemd, ver-

der heeft de stad in 1859 voor eigen rekening een badlokaal bij de kazerne gebouwd. De aangelegenheid heeft nogal wat voeten in de aarde en zal vele jaren de militaire autoriteiten en het gemeentebestuur bezig houden.

Een particulier zwembad

Naast het bad op Seveningen is er in Kampen inmiddels ook een particulier zwembad. Dit bad is tot stand gekomen op initiatief van een aantal welgestelde ingezetenen die een *'Badsociëteit'* hebben opgericht en in de IJssel, ter hoogte van het spoorwegstation, een drijvend zwembad bezitten. Het is een klein bad, waarschijnlijk een paar kleedhokjes op een vlonder gemonteerd op een aantal vaten. Dit bad mag alleen door de leden van de sociëteit worden gebruikt. In 1872 wordt het gemeentebestuur geconfronteerd met een verzoek van het bestuur van de *'Badsociëteit'* om mee te werken aan *'eener geheel nieuwe bad- en zweminrichting of eener zwemschool.'* Maar de gemeenteraad is niet van zins om de gegoede burgerij financieel bij te springen. In 1874 vraagt het bestuur van deze sociëteit wederom aan het gemeentebestuur om een subsidie voor een badinrichting *'welke tevens dienstbaar gemaakt zou worden voor het algemeen welzijn der mingevoede ingezetenen.'* Men vindt dat het zwembad op Seveningen te ver van de stad ligt. Maar de gemeenteraad denkt daar anders over en is van mening dat het bestaande zwembad voldoet aan de wensen van de minder gegoede burgerij. Waarom onnodig geld uitgeven, zal men hebben gedacht. Vrijwel gelijk met het verzoek van de sociëteit komt er ook een rekest binnen ondertekend door ruim honderd bekende stadgenoten. Ook zij vragen om een zwembad en wijzen in de eerste plaats op het gevaar van verdrinking en het is *'bovendien eene bezigheid die reinheid en gezondheid bij alle klassen aankweekt.'* De aanhouders winnen en in 1876 gaat de raad akkoord met het in principe verlenen van een subsidie van f 5000,-, maar dan moeten er wel concrete voorstellen bij het gemeentebestuur binnenkomen. Twee jaar later vraagt het inmiddels gevormde bestuur van de *'Vereeniging der Algemeene Bad- en Zweminrichting'* om een subsidie van f 8000,-. De vereniging heeft zelf reeds f 7000,- bijeengebracht, vooral dank zij inspanningen van gymnastiekleraar Frederik François Milatz. Na drie vergaderingen en uitgebreid overleg stemt de raad in met het voorstel. Een belangrijke voorwaarde is dat het bad op bepaalde tijden gratis te bezoeken is. Eind 1879 moet het bestuur tot zijn spijt aan de raad melden dat zij er niet in slagen het zwembad te realiseren.

Zwembad Seveningen toch weer in gebruik bij de militairen

Enkele jaren eerder, namelijk in 1875, heeft de gemeente van de eerst aanwezend ingenieur der Genie uit Zwolle bericht ontvangen dat hij heeft vastgesteld dat het zwembad sinds 1861 niet meer door de *'bij het Instructie-Bataljon ingelijfde jongelingen wordt gebruikt'*, omdat er sindsdien van de badinrichting in de kazerne gebruik kan worden gemaakt. Hij stelt voor de loods, die in verval is geraakt, te verwijderen. De hiervoor omschreven constatering is waarschijnlijk niet geheel juist. Waarschijnlijk werd er ook na 1861 nog wel door militairen van het zwembad gebruik gemaakt, maar was dat niet meer in groepsverband. Het zal zeker ook te maken hebben gehad met het belang dat de verschillende commandanten aan het zwemmen hechtten. Deze commandanten werden meestal om de drie tot vijf jaar gewisseld.

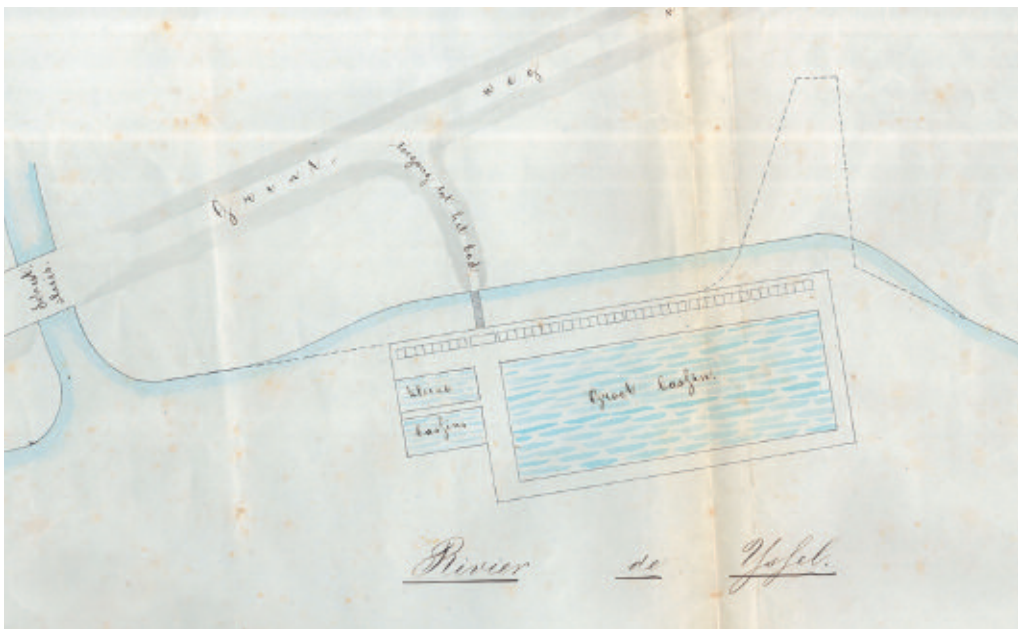
In 1880 was luitenant-kolonel L.J.J.A. Joost commandant van het Instructie-Bataljon geworden. Hij vraagt kort na zijn komst het college het zwembad op Seveningen op te knappen opdat bij warm weer *'[...] de troep daar op eene voldoende wijze zich te water kan begeven [...].'* Verder wil hij weten, in het geval de militairen 'en corps' gaan baden, of ze kosteloos met het Brunneper voetveer kunnen worden overgezet. Het zwembad wordt met spoed in orde gebracht. Het gratis overzetten gaat niet door, aangezien het veer door de stad is verpacht en de stad niet van plan is de pachtovereenkomst met veerman Klaas Schipper te wijzigen. Wel kunnen de militairen gratis met het pontveer over het Ganzendiep worden overgezet. Waarschijnlijk had het gemeentebestuur de vrijheid om de veerman ter plaatse daartoe te verplichten en zal men gedacht hebben dat van dit aanbod in de praktijk nauwelijks gebruik zou worden gemaakt.

De bemoeienissen van Joost met het zwembad hebben tot gevolg dat begin 1882 de gemeenteraad te maken krijgt met een verzoek van kapitein Jan Fabius, eerst aanwezend ingenieur van de Genie te Zwolle, om een stenen zwemloods bij het bad op Seveningen te bouwen. De raad is in principe voor verbetering van het bad, maar vindt wel dat de voorwaarden te veel in het voordeel van de militairen zijn. Behalve de stenen loods moeten er namelijk een loopbrug en een reddingsboot komen; verder moet de zwemkom via een duiker op de IJssel worden aangesloten. Militairen in groepsverband moeten gratis van het pontveer over het Ganzendiep gebruik kunnen maken, terwijl officieren en kleine groepen gratis met het Brunneper veer moeten worden overgezet. Burgers mogen er ook zwemmen, maar alleen als er geen militairen zijn. De raad beslist dat er een tegenvoorstel

moet komen en dat het Rijk in het vervolg een huurprijs zal betalen, gerelateerd aan de bouwsom. Intussen zal de gemeente naar een terrein uitkijken dat dichterbij de stad ligt. Ook zal men bekijken of een drijvend zwembad tot de mogelijkheden behoort. Voorlopig blijft alles bij het oude en de voorstellen van Fabius worden niet gehonoreerd.

Een drijvend gemeentelijk bad

Mogelijk hebben de voorstellen van Fabius toch iets in beweging gezet. Er wordt in 1882 althans een commissie benoemd die zich in de problematiek moet verdiepen. De commissie stelt zich onder meer op de hoogte hoe in de garnizoensplaatsen Arnhem en Zutphen de zwembaden tot stand zijn gekomen. De commissie adviseert om een drijvend zwembad te laten bou-

Schets van het eerste drijvende gemeentebad tegenover het station, van de hand van stadsarchitect Koch. Links ligt de schutsluis voor de Trekvaart. (Collectie: Gemeentearchief Kampen; inv.nr. 490.)

wen. In februari 1883 besluit de raad dat er een bestek kan worden opgemaakt, daarna zal men wel verder zien. In oktober keurt de raad een post van f 9000,- goed voor de aanleg van een drijvend zwembad. Het college denkt aan een ligplaats in de IJssel bij de Nateers, omdat daar stromend

water is. De Nateers is het gebied aan de rechteroever van de IJssel bovengstrooms van de Stadsbrug. Stadsarchitect W. Koch ontwerpt het bad, dat een groot bassin heeft van 15 bij 40 meter en twee ondiepe bassins van 4 bij 10 meter. Het bad zal verder worden voorzien van 41 badhokjes, looppaden en leuning, dat alles drijvend op petroleumvaten. In de twee kleine bassins zal een lattenbodem worden aangebracht. Het geheel is zo ontworpen dat in het najaar het bad in vier gedeelten naar de Bovenhaven kan worden gesleept en in het voorjaar weer terug.

Op 17 mei 1884 is de aanbesteding en al in juli is het bad bijna klaar; het wordt op maandag 21 juli om 06.00 uur zonder feestelijk vertoon in gebruik genomen. Het komt te liggen op de plaats van het kleine particuliere bad bij het spoorwegstation. Dat bad wordt verplaatst naar de stadszijde van de IJssel tussen het Oorgat en de Bovenhaven. Het nieuwe bad is gebouwd door J.A. van Engbrink, meester timmerman te Kampen, voor f 7576,-. Ook het demonteren en verslepen wordt dat jaar aanbesteed. Niet Engbrink, maar aannemer J.C. Fahrenheit, tezamen met de aannemers G. Telder en P. Karsten, wordt de klus gegund. Voor f 245,- zullen zij het bad in het najaar en in het voorjaar naar en van de Bovenhaven verslepen.

Op verzoek van het college stelt de garnizoenscommandant voor het komende seizoen sergeant Leenen als toezichthouder beschikbaar. De raad maakt een reglement op waarin verschillende zaken worden geregeld. In de eerste plaats wordt vastgesteld wanneer het bad voor de burgerij toegankelijk is. Hierbij draait het om de kwestie van de zondagsrust. De overwegend liberale raad is voor openstelling op zondag, maar wil rekening houden met de wensen van de minderheid in de raad en bepaalt dat tijdens de uren dat er doorgaans kerkdiensten zijn niet mag worden gezwommen. Niemand mag langer dan 20 minuten in het water blijven en het gebruik van een zwembroek is verplicht. Nog steeds is gemengd zwemmen taboe, wat betekent dat vrouwen en mannen op verschillende tijden van het bad gebruik moeten maken. In die tijd werd er trouwens nog maar weinig door vrouwen gezwommen. De raad wijst verder het voorstel af om voor de *'arme stadgenooten'* het bad op bepaalde tijden gratis open te stellen. De normale toegangsprijs wordt tien cent, maar de *'minvermogenden'* mogen voor drie cent naar binnen en kunnen zonodig gratis een zwembroek lenen. Zij mogen echter geen gebruik maken van de badhokjes, maar kunnen zich omkleden onder een afdak. Zeep mag niet worden gebruikt en roken en pruimen is verboden.

Over de voorwaarden waaronder de militairen mogen zwemmen wordt nog lang onderhandeld. Kapitein Fabius wil de kosten zoveel mogelijk

drukken en de militairen te allen tijde gratis laten zwemmen. Hij brengt onder meer naar voren dat de militaire leerlingen slechts gebruik maken van de twee ondiepe bassins en dat die, gelet op het grote aantal baders, veel te klein zijn. De raad blijft bij zijn standpunt dat militairen die op eigen gelegenheid willen zwemmen daarvoor moeten betalen. Kapitein Fabius krijgt in mei 1885 van het college bericht dat *'[...] het ook ons doelloos voorkomt om de onderhandelingen over deze zaak voort te zetten [...].'* De raad heeft dan beslist dat uitsluitend militairen in groepsverband kosteloos van het zwembad gebruik kunnen maken.

In mei 1884 had de raad reeds beslist dat het bad niet wordt verpacht, maar door de gemeente zal worden geëxploiteerd. Op 6 juni 1885 wordt het bad geopend. Jan Hendriks is de eerste badmeester. Zijn vrouw heeft voor f 15,- de denkkelijk benodigde vijftig zwembroeken gemaakt. Als het nieuwe bad in gebruik is genomen wordt het zwembad op Seveningen gesloten. Het zwembad heet officieel 'Gemeentelijke bad- en zweminrichting'. Deze benaming geeft aan dat het niet alleen om zwemmen ging maar dat het baden ook van belang was. Dat laatste woog voor de raad minstens zo zwaar omdat de meeste inwoners zich moesten behelpen met water uit een eigen of openbare pomp.

Het drijvende bad tegenover het station. De omheining is waarschijnlijk bedoeld tegen inkijk.

Het drijvende bad tegenover de Zwolseweg, met op de achtergrond de bomen langs de Zwolseweg. De twee volwassen mannen rechts zijn mogelijk de badmeesters.

Twee maanden later, op zondag 9 augustus 1885, verdrinkt een jongeman van 21 jaar. Het is Frederik Willem Fahrenhorst, zoon van de aannemer die het bad in voor- en najaar op zijn plaats moest brengen. Hij was de oudste uit een gezin met negen kinderen. Voor de familie was het verlies bijzonder triest omdat de vader, Johan Christoffel, op 22 mei 1884 was overleden, kort na de aanbesteding van het periodieke transport van het zwembad van en naar de Bovenhaven. Het diepe bassin van het bad wordt kort daarop, in afwachting van nadere maatregelen,

gesloten. In de stad doen geruchten de ronde dat de badmeesters en sommige bezoekers veelvuldig dronken zijn waardoor van toezicht nauwelijks sprake was. Door de politie wordt een onderzoek ingesteld, maar men komt niet achter de directe oorzaak. Het ongeval heeft niets van doen met onbekwaamheid der badmeesters door alcoholgebruik, aldus de politie. Wel blijkt uit het onderzoek dat de beide gemeentelijke badmeesters de zwemkunst niet machtig waren. Hoewel dat een vereiste was die door de gemeente al voor het zwembad op Seveningen was bepaald, was dat niet nog eens voor het nieuwe bad verordonneerd. De gemeenteraad houdt zich intensief bezig met de veiligheid van het zwembad. Men stelt zich in andere plaatsen op de hoogte hoe daar de ervaringen met soortgelijke zwembaden zijn. Vele raadsleden, niet-zwemmers, willen dat er een net of iets dergelijks in het diepe bassin wordt aangebracht, maar men laat zich overtuigen dat een dergelijke constructie de kans op ongelukken alleen maar zal vergroten. In april 1886 beslist de raad dat het diepe bad weer mag worden gebruikt en dat in de instructie voor het nieuwe personeel - dat moet kunnen zwemmen - bijzondere aandacht moet worden geschonken aan de veiligheid van de zwemmers. Zo is er bepaald dat men pas in het diepe bassin mag als men aan de 'Bad- en Zwemmeester' heeft getoond de zwemkunst machtig te zijn. Deze persoon moet ook diegenen die zich in kennelijke staat van dronkenschap bevinden uit het zwembad verwijderen. Badmees-

ter Hendriks heeft ook ontslag gekregen, waarschijnlijk omdat hij niet kon zwemmen. Arnold Wiegel wordt de nieuwe badmeester en wordt bijgestaan door de opzichters H. Rozendal en H. van den Berg. Voordat zij zijn benoemd, hebben zij *'proeven afgelegd in het zwemmen en duiken'*. Ook moesten zij van onberispelijk gedrag zijn. Kende men de sollicitant onvoldoende dan aarzelden men niet nadere informatie in te winnen. Dat gebeurde onder meer met Van den Berg, die uit Kralingen kwam. Burgemeester mr. L.W. Ebbinge (ambtsperiode 1885-1896 en opvolger van mr. S.H. de la Sablonière, die vanaf 1866 burgemeester was geweest) vroeg aan zijn ambtgenoot aldaar of deze Van den Berg, oud-matros 1e klasse en ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse, kon aan bevelen. Van den Berg zou het werk van badmeester gedurende twee jaar in Kralingen hebben gedaan en daarbij op verschillende momenten drie kinderen uit het water hebben gered. Aangezien Van den Berg wordt benoemd, mogen we aannemen dat het verhaal is bevestigd. Van den Berg zou het werk maar een seizoen doen. In 1887 solliciteert hij niet opnieuw en het gemeentebestuur, dat hem graag wil herbenoemen, weet hem niet te achterhalen. In zijn plaats wordt C. Diepenveen benoemd. De maatregelen hebben succes, want badmeester Wiegel weet aan het eind van het zwemseizoen een ongeval als in 1885 te voorkomen. Hij krijgt van burgemeester Ebbinge een bedankbrief: *'[...] toen het u door moed, zelfopoffering en activiteit is mogen gelukken den persoon van F.W. Woudenberg uit het groote bassin te redden en aan eene wissen dood te ontrukken [...].'* In datzelfde jaar wordt het oude bad op Seveningen afgebroken. De militairen blijven trouwe gebruikers van het nieuwe zwembad, waarvoor jaarlijks door de gemeente een declaratie bij het ministerie van Oorlog wordt ingediend.

Aangezien het zwemmen door vrouwen en meisjes steeds meer voor kwam, acht badmeester Wiegel het op zeker moment raadzaam dat er een badvrouw wordt aangesteld. Op 29 mei 1888 stemt de gemeenteraad in met het voorstel. Op 23 juli van dat jaar wordt Hermina Hendrika Wielink, echtgenote van de agent van politie Peter Post, als badvrouw aangesteld op een weekloon van f 3,-. Overigens was er toentertijd geen sprake van een verbod op gemengd zwemmen, dat zou omstreeks 1920 worden ingesteld. De liberalen waren toen al enige tijd hun meerderheid in de gemeenteraad kwijtgeraakt aan partijen van christelijke signatuur. Het beperkt zwemmen op zondag werd in die tijd ook omgezet in een algeheel verbod.

Een tweede militaire gebruiker

Hoewel het gemeentelijke zwembad er vooral op aandringen van militaire

instanties was gekomen, betekende dat niet dat het gemeentebestuur altijd bereid was om aan de wensen van de commandanten, waar het betreft het exclusief gebruik van het bad door militairen, tegemoet te komen. Het lukt vrijwel steeds om tot overeenstemming te komen. Maar na verloop van tijd wordt dat toch wel wat moeilijker. In 1884 was het exclusieve militaire gebruik toegenomen door uitbreiding van het garnizoen. In dat jaar werd in de leegstaande schoolgebouwen aan de Koornmarkt een militaire school gevestigd met de naam Hoofdcursus. Jonge uitblinkende onderofficieren zouden daar tot officier worden opgeleid. Natuurlijk moesten de cursisten ook (leren) zwemmen en dat gaf overdag geen problemen omdat de burgerij dan nauwelijks van het bad gebruik maakte. Maar als in juni 1895 de directeur van de Hoofdcursus verzoekt het bad op een bepaalde avond uitsluitend voor zijn leerlingen open te stellen, gaat dat het dagelijks bestuur te ver. Burgemeester en wethouders antwoorden dat zij *'[...] met het oog op het vele gebruik, dat in die avonduren, door de behoeftige volksklasse, jeugdige fabriekarbeiders enz. wordt gemaakt [...]'* gaarne met de directeur in overleg willen geraken om tot een oplossing te komen. Hierbij speelt ook mee dat het Instructie-Bataljon al op dinsdagavond de vrije beschikking over het bad had, maar dat in die tijd onderofficieren, in opleiding tot officier, niet gelijktijdig mochten zwemmen met pupillen in opleiding voor onderofficier. Zoals gewoonlijk komt men eruit en de leerlingen van de Hoofdcursus mogen op donderdagavond van zes tot acht uur zwemmen.

In 1898 klaagt badmeester H. Rozendaal bij het gemeentebestuur dat *'de zwembroeken der gemeente in de zweminrichting door het gebruik door de militairen veel slijtage hebben en voortdurend herstelling behoeven'* Burgemeester mr. J.D.A van Blommestein (ambtsperiode 1897-1919) verzoekt alleen de commandant van het Instructie-Bataljon of het mogelijk is dat zijn manschappen eigen zwembroeken gebruiken. Dat de directeur van de Hoofdcursus niet een soortgelijk verzoek krijgt zal zeker te maken hebben met de leeftijd van de cursisten, die gingen kennelijk zorgvuldiger om met de geleende zwembroeken. Een paar weken later bericht de betrokken commandant dat sinds enige tijd de militairen zijn voorzien van zwembroeken.

Het aantal militairen dat van het zwembad gebruik maakte was sterk afhankelijk van het belang dat een commandant aan het zwemmen hechtte. In 1900 was het gebruik van het zwembad door de militairen minimaal. Zij hadden het bad slechts een avond in de week ter beschikking. In 1901 bedraagt de jaarlijkse declaratie de som van f 19,82 voor 991 baden à 2 cent per bad. In dat jaar bedragen de totale inkomsten f 946,61 waar tegenover

een bedrag van f 776,65 aan uitgaven staat. Hieruit valt op te maken dat het militaire aandeel in het gebruik van het zwembad ten opzichte van de burgerij minimaal is geworden. Uit het overzicht blijkt ook dat het particuliere drijvend bad nog steeds wordt gebruikt. Het ligt in de IJssel en de leden betalen f 4,- per jaar. In 1903 heeft het Instructie-Bataljon een sterkte van 460 man en zijn er slechts 521 baden genomen. Daaruit valt ook af te leiden dat van militaire zijde niet veel animo bestond om te zwemmen. Dat veranderde in 1904 als luitenant-kolonel H.C. Brandt, commandant van het Instructie-Bataljon, aan het college schrijft *'[...] Het Hooge Legerbestuur draagt mij thans op met het Gemeentebestuur van Kampen in overleg te treden, ten einde te trachten recht te verkrijgen op een meerder gebruik van de drijvende zweminrichting van de Gemeente.'* De lichamelijke opvoeding van burger en militair krijgt in die tijd steeds meer aandacht. In het militaire voorschrift waarnaar Brandt verwijst, is opgenomen dat in elke garnizoensplaats iedere militair van 1 juni tot 15 september de gelegenheid moet hebben om eenmaal in de week *'onder toezicht in open badinrichtingen te baden.'* Burgemeester Van Blommestein antwoordt *'[...] daar toch het gebruik dat de arbeidersklasse van deze inrichting moet kunnen maken - en ook steeds maakt - daardoor vrijwel illusoir zoude worden [...].'* Maar de burgemeester kan de commandant wel gedeeltelijk tegemoet komen. Niet de gevraagde vijf avonden maar twee zullen uitsluitend voor militairen zijn. Daarnaast kunnen ze dagelijks van 8 tot 10 uur 's morgens zwemmen, dan zijn de arbeiders immers aan het werk, aldus de burgemeester. Er wordt geen langjarig contract opgemaakt, maar ieder jaar zullen met de commandanten van de beide militaire scholen afspraken worden gemaakt. Als de militairen niet van de gereserveerde avonden gebruik zullen maken, moet dat vooraf worden gemeld. Het bad is dan toegankelijk voor burgers en dat wordt kenbaar gemaakt door het uitsteken van een vlag.

Een nieuw drijvend zwembad

De directeur van Gemeentewerken adviseert in de zomer van 1908 het gemeentebestuur om in 1909 het drijvende zwembad door een nieuw drijvend bad te vervangen. Het oude bad uit 1884 vindt men niet langer betrouwbaar. De directeur heeft zijn licht opgestoken in Arnhem en Nijmegen en komt met een plan voor een nieuw bad dat veel lijkt op het bestaande. Het belangrijkste verschil is dat het niet meer op vaten zal zijn gemonteerd, maar op ijzeren schepen. Tegelijkertijd snijdt de directeur een ander probleem aan, namelijk de ligplaats gedurende het zwemseizoen.

Het tweede drijvende bad in aanbouw, 1913. (Foto: Gemeentearchief Kampen.)

Door de bouw van een strekdam bij het station is de ligplaats aldaar sedert 1907 niet meer beschikbaar. In 1908 ligt het bad daarom bij het Oorgat, maar dat is een slechte plek in verband met de lozing van rioolwater bovengstrooms. Het kleine particuliere bad, aangeduid als rivierbad, ligt daar ook. De directeur adviseert om het bad achter de militaire manege bij de Bovenhaven af te meren. Er moet toestemming aan het ministerie van Oorlog worden gevraagd om over het terrein van de manege het zwembad te bereiken. In 1909 laat het ministerie weten geen bezwaar te hebben om op de voorgestelde plek het gemeentelijke zwembad af te meren. Op 28 april 1910 verleent de minister van Waterstaat de formele toestemming om het zwembad op de voorgestelde plaats af te meren. Het bad mag er slechts liggen van 1 april tot 15 november. Buiten die periode wordt het afgemeerd in de Bovenhaven.

Het nieuwe bad laat echter nog enige tijd op zich wachten. In 1912 is het zover en wordt een drijvende bad- en zweminrichting op een onderbouw van pontons van gewapend beton en een houten bovenbouw aanbesteed.

Het tweede drijvende bad in gebruik, op dat moment alleen toegankelijk voor dames. Op de foto staan de badvrouw 'vrouw' Smit en de badmeesters Klaas Diepeveen en Jan Vorselman.

Dit nieuwe bad, officieel Gemeentelijke bad- en zweminrichting geheten maar meer bekend onder de naam Gemeentebad, zullen veel oudere stadgenoten zich kunnen herinneren.

Eind 1912 krijgt de cementfabriek Wittenburg te Amsterdam de opdracht om voor f 13.950,- de pontons en vloeren te maken. Als gevolg van het hoge water vindt het plan om het werk op het Kampereiland uit te voeren geen doorgang en wordt het werk in Amsterdam uitgevoerd. Half maart 1913 arriveren de eerste pontons in de Bovenhaven. De Kamper bedrijven Snoep en Penning zullen het bad afbouwen. Het bad is 60 meter lang en 25 meter breed. Het diepe bad meet 16,50 bij 34 meter. De twee ondiepe bassins meten 9 bij 17 respectievelijk 6 bij 17 meter. Er zijn 60 badhokjes. Vergeleken met het oude drijvende bad is dit bad niet veel groter. Begin juni wordt de onderbouw van de Bovenhaven naar de IJssel verslept om te worden afgebouwd. Over de ingebruikname is niets gevonden. Mogelijk dat aan het eind van de zomer men het nieuwe bad zonder enige ruchtbaarheid heeft opengesteld en het oude gesloten. Maar het kan ook voorjaar 1914 zijn geweest.

In 1920 komt een geruchtenstroom op gang dat de beide militaire oplei-

Het tweede drijvende bad bij de Bovenhaven in gebruik door (waarschijnlijk) pupillen en instructeurs van het Instructie-Bataljon.

dingen hun langste tijd in Kampen hebben doorgebracht. Het blijft niet bij geruchten. De Hoofdcursus wordt in 1923 samengevoegd met de Koninklijke Militaire Academie in Breda. Het Instructie-Bataljon wordt in 1924 opgeheven. Het gemeentebestuur onder aanvoering van burgemeester M. Fernhout (ambtsperiode 1919-1933) krijgt het voor elkaar dat, ondanks concurrentie van Amersfoort en Breda, het grootste deel van een nieuwe militaire opleiding de lege militaire gebouwen in 1925 zal gaan bezetten. In de jaren twintig komen er steeds meer klachten over de onreinheid van het zwembad. In 1927 begint men deze klachten serieus te nemen. Er volgen diverse onderzoeken, waarbij vooral de lozing van afvalwater van waserij Reinders als de grootste boosdoener wordt aangemerkt. Van hogerhand moet het bad worden verplaatst naar het Herkenhoofd. Het gemeentebestuur vindt dat de afstand naar het zwembad dan te groot wordt. Uiteindelijk mag het achter de manege blijven liggen, mits het riool van de waserij wordt verlengd evenwijdig aan de oever tot benedenstreams het zwembad. In 1933 worden de werkzaamheden uitgevoerd. Vanaf dat jaar verandert er in de hiervoor geschetste situatie niet veel. De lozing van afvalwater van de melkfabrieken aan de IJsseldijk en de algemene verslechter-

ring van de kwaliteit van het IJsselwater weerstaat het zwembad nog dertig jaar. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is het bad ook door Duitse militairen gebruikt.

Na de oorlog wordt er door burger en militair weer druk van het bad gebruik gemaakt. Vooral het leren zwemmen in schoolverband neemt een grote vlucht. Wie herinnert zich niet de badmeesters A.J. Strieker en W. Tennekes. Het bad kan de toeloop nauwelijks aan, mede als gevolg van de sluiting van de openluchtzwembaden De Waterrotten en De Steur aan de Zwolseweg. Het gemeentebestuur ziet de noodzaak van uitbreiding van de zwemgelegenheid in en op 10 juli 1954 wordt het Natuurbad Seveningen geopend. Bijna op dezelfde plaats waar ruim een eeuw geleden het eerste zwembad was aangelegd. Het einde van het drijvende bad komt in zicht. De bouwkundige toestand van het bad is dusdanig verslechterd dat sluiting onafwendbaar is. Toch duurt het nog tot 11 juli 1963. Op die dag besluit de gemeenteraad het bad, vijftig jaar na de opening, te sluiten en een eerste krediet beschikbaar te stellen voor een openluchtbad in het Groene Hart, ongeveer op de plek van de voormalige ijsbaan TOG (Tot Ons Genoegen) aan de Broedersingel. Het zal echter nog bijna tien jaar duren alvorens in het nieuwe bad met de toepasselijke naam De Steur kan worden gezwommen.

Bronnen

Gemeentearchief Kampen,

Nieuw archief Kampen (stadsbestuur):

Register van notulen van de raad

Register van notulen van burgemeester en wethouders

Diverse ingekomen stukken

Register van uitgaande brieven.

Kamper Courant